

Εισήγηση 24.09.2023

Πρόλογος στην πρώτη έκδοση, πρόλογος στη γαλλική, επίλογος 732-734

[Σύμβαση: [χ.ψ] = [αριθμός σελίδας.αριθμός παραγράφου]. Κεφάλαιο με πλάγια είναι το βιβλίο.]

Πρόλογος

Ο Μαρξ ξεκινάει τον Πρόλογο κάνοντας αναφορά στο βιβλίο του από το 1859, *Για την Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*. Μας πληροφορεί ότι το 1^ο κεφάλαιο του *Κεφαλαίου* συνοψίζει και μετασχηματίζει στο επίπεδο κυρίως της παρουσίας το βιβλίο του 1859, αφαιρώντας τα ιστορικά στοιχεία.

[11.3] «Κάθε αρχή και δύσκολη· αυτό ισχύει σε κάθε επιστήμη». Ο Μαρξ εδώ επισημαίνει ταυτόχρονα δύο πράγματα. Πρώτον, ότι το 1^ο κεφάλαιο με το οποίο και ξεκινά το έργο του παρουσιάζει δυσκολία και άρα χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, δεύτερον, ότι το έργο του έχει αξιώσεις επιστημονικότητας. Ως προς το πρώτο. Η δυσκολία φαίνεται εν πρώτοις να έχει να κάνει με το ότι

«η αξιακή μορφή, η ολοκληρωμένη μορφή της οποίας είναι η χρηματική μορφή, είναι εντελώς κενή περιεχομένου»--και άρα, δύσκολο να συλληφθεί.

Για να τη συλλάβει, ο Μαρξ, και μαζί του κι ο αναγνώστης που ανασυγκροτεί το επιχείρημα με το νου του, πρέπει να κάνει ένα «ζουμ» μέσα στη «λειτουργική μονάδα» του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής [=ΚτΠ], δηλαδή στο εμπόρευμα—ο Μαρξ προβαίνει εδώ και αλλού σε οργανικιστικές μεταφορές, ονομάζοντας το εμπόρευμα «κύτταρο» της αστικής κοινωνίας. Ονομάζει δε αυτή τη δεξιοότητα που μας χρειάζεται «*δύναμη της αφαίρεσης*». Ο Μαρξ προλαβαίνει την αντίρρηση ότι έχουμε να κάνουμε με αδιάφορες λεπτολογίες, με θεωρητικούρες άνευ σημασίας.

Ως προς το αυτοχαρακτηρισμό του *Κεφαλαίου* ως έργου Επιστήμης. Πρόκειται για έναν αυτοχαρακτηρισμό που επανέρχεται στο έργο του Μαρξ και ιδίως στο «απίστευτο σωρό» από χειρόγραφα που συνιστούν ό,τι άφησε σαν ώριμη κριτική της πολιτικής οικονομίας και στις επιστολές που αφορούν την προετοιμασία τους.¹ Τώρα, εμείς στον 21^ο αιώνα, όταν ακούμε «Επιστήμη» σκεφτόμαστε καταρχήν τις θετικές επιστήμες, ή την «κρατικά επιβαλλόμενη» γνώση ή κάτι παρόμοιο, και αντιδιαστέλλουμε στην επιστήμη για παράδειγμα στην «κριτική θεωρία».² Στο άμεσο και αμέσως προηγούμενο θεωρητικό περιβάλλον, στο έδαφος του οποίου στήνει τη θεωρία του ο Μαρξ, ο όρος *Επιστήμη* χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει κάτι σαν «καλά συγκροτημένη θεωρία». Έτσι, ο Χέγκελ γράφει την

¹ Για να μην πάμε μακριά, στον 2^ο πρόλογο [15.2] «Δεν υπάρχει καμία βασιλική οδός για την επιστήμη». «μη είναι βασιλικήν ἄτραπον ἐπὶ Γεωμετρίας». Απάντηση Ευκλείδη προς Πτολεμαίο Α', όταν ο τελευταίος ρώτησε αν υπάρχει ευκολότερος τρόπος να μάθει γεωμετρία χωρίς να εντρυφήσει στα Στοιχεία. Δεν υπάρχει shortcut εν ολίγοις.

² Από τη δικιά μας σκοπιά, ο Μαρξ ίσως μοιάζει σαν να θέλει να τετραγωνίσει τον κύκλο. Να προσφέρει και μια αμερόληπτη Επιστήμη, η οποία δεν ανάγεται στο standpoint «των καταπιεσμένων», και να συνταχθεί με το προλεταριάτο.

Φαινομενολογία του Πνεύματος σαν πρώτο μέρος του «*Συστήματος της Επιστήμης*», ο Φίχτε πρωτότερα ονομάζει το φιλοσοφικό του σύστημα *Wissenschaftslehre*, Επιστημο-λογία, ή Επιστημοεπιστήμη (Επιστήμη της επιστήμης), ο Σέλιγκνκ προβαίνει σε παρόμοιες αξιώσεις. Θεωρούν ότι η φιλοσοφική αναζήτηση μπορεί να ολοκληρωθεί σε ένα σύστημα το οποίο να θεμελιώνει τον εαυτό του στην εκδίπλωσή του, ή τέλος πάντων γράφουν σαν αυτό να είναι εφικτό, και μάλιστα όχι στο απώτερο μέλλον ή σαν ιδέα προσανατολισμού. Αυτή η στάση συμβαδίζει με μια χωρίς προηγούμενο μανιώδη παραγωγή φιλοσοφικών συστημάτων στην εικοσιπενταετία από το 1781 (1^η έκδοση της *Κριτικής του Καθαρού Λόγου*) μέχρι το 1806, όπου ο Χέγκελ στις παραδόσεις του για την Ιστορία της Φιλοσοφίας ανακοινώνει με τη συνηθισμένη του έπαρση πως η φιλοσοφία έχει πλέον περατωθεί, ολοκληρωθεί, έρθει στο τέλος της (*Werke* 20:460-461).³

Μέσα σε αυτή τη φιλοσοφική παραγωγή που ονομάζουμε «Γερμανικό Ιδεαλισμό», και σε συνάφεια με την επιθυμία συστηματικοποίησης, προβληματικοποιείται εντονότατα το ερώτημα της «αρχής», τόσο με την έννοια της αφετηρίας, της αφετηρίας που πρέπει να έχει ο θεωρητικός στοχασμός, όσο και με την έννοια της φιλοσοφικής Αρχής, των Θεμελιωδών Αρχών που διέπουν τη σκέψη ή την πραγματικότητα ή τα πάντα, κτλ.⁴ Η «αρχή» αυτή μπορεί να είναι είτε ένα περιεχόμενο, για παράδειγμα το ύδωρ (Θαλής), το άπειρο (Αναξίμανδρος), ο αήρ (Αναξίμενης) είτε κάποια ικανότητα του υποκειμένου (συνήθως εδώ οι φιλόσοφοι παίρνουν είτε το νοεόν είτε το αισθάνεσθαι). Ο Χέγκελ οξύνει αυτή την προβληματική θεματοποιώντας την ρητά (για παράδειγμα, σαν μετά-σχόλιο στην ενότητα *Με τι πρέπει να γίνεται το ξεκίνημα της επιστήμης*). Η λύση που ο Χέγκελ δίνει στο πρόβλημα είναι ότι η Αρχή—με όλες τις έννοιες του όρου—πρέπει να διακρίνεται αφενός από αμεσότητα (πχ. η βεβαιότητα του άμεσα κατ' αίσθησιν «εδώ-και-τώρα» στη *Φαινομενολογία του Πνεύματος*, το καθαρό «είναι» από το οποίο έχει αφαιρεθεί κάθε προσδιορισμός στην *Επιστήμη της Λογικής*) αφετέρου να παράγεται μέσα από το ξεδίπλωμα των κατηγοριών του συστήματος ως λογικό αποτέλεσμα της σύνολης πορείας προς το απόλυτο, να είναι δηλαδή αναγκαίο (στον Χέγκελ, εντέλει *ελεύθερο*) προϊόν της θεωρησιακής διαμεσολάβησης. Σε αντίθεση με τους προγενέστερους, δηλαδή, και σίγουρα σε αντίθεση με την προ-καντιανή φιλοσοφία, ο Χέγκελ στήνει μια προσέγγιση σύμφωνα με την οποία είναι αδύνατο να βρούμε μια Αρχή που να χαρακτηρίζεται από αμεσότητα και μόνο αμεσότητα—και άρα δεν υπάρχει δυνατότητα θεμελίωσης σε ένα σταθερό και ακλόνητο στοιχείο. Απεναντίας, ξεκινά από την πεποίθηση ότι δεν υπάρχει

«...τίποτα στον ουρανό ή στη φύση ή στο πνεύμα ή οπουδήποτε αλλού [για παράδειγμα, στην καπιταλιστική ολότητα ή στην κριτική της], που να μην περιέχει εξίσου την αμεσότητα και τη διαμεσολάβηση» (*Επιστήμη της Λογικής*, σελ 115)

Ο Μαρξ συνομιλεί κριτικά με αυτές τις θεωρητικές και θεωρησιακές [spekulativ] χειρονομίες, οι οποίες και αποτελούν κομμάτι του θεωρητικού

³ Μια συστηματική ανασυγκρότηση αυτής της 25ετίας υπάρχει στο Eckart Förster, *The twenty-five years of philosophy*, a systematic reconstruction (Harvard University Press)

⁴ Μια πρόωμη προβληματικοποίηση της αρχής υπάρχει ήδη στον Αριστοτέλη. Μετά τα Φυσικά, Δ, 1012b34-1013a24 και αλλού.

του εξοπλισμού. Όταν λοιπόν λέει «κάθε αρχή και δύσκολη—ιδίως για την επιστήμη» θεωρώ πως έχει (και) τα παραπάνω στο μυαλό του.

Στη συνέχεια ο Πρόλογος μας πληροφορεί ότι θέμα του βιβλίου δεν είναι μια εμπειρική αποτύπωση των χαρακτηριστικών της μιας ή της άλλης κοινωνίας που είναι καπιταλιστική ή και όλων των χωρών που είναι καπιταλιστικές, αλλά αντιθέτως, η θεωρητικοποίηση ζητά να προσεγγίσει «τους ίδιους τους νόμους, για αυτές τις τάσεις οι οποίες δρουν με ατσάλινη αναγκαιότητα» [12.3]. Όπως σημειώνει ο Μαρξ και στην επόμενη σελίδα [13.1] «τελικός σκοπός αυτού του έργου είναι να αποκαλύψει το νόμο της οικονομικής κίνησης της σύγχρονης κοινωνίας».

[13.2] Ακριβώς τώρα επειδή ο Μαρξ θέλει να αναδείξει τα γενικά χαρακτηριστικά που έχει η δυναμική των κοινωνιών που δεσπόζει ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής [ΚτΠ], δεν μπορεί να αναπτύξει μια οπτική που παίρνει σαν αφετηρία τα άτομα και τις επιλογές τους. Μας δίνει λοιπόν ήδη στον πρόλογο τον τρόπο που θα λειτουργήσουν τα άτομα μέσα στο *Κεφάλαιο*: σαν προσωποποιήσεις κοινωνικών κατηγοριών, σαν φορείς καθορισμένων κοινωνικών σχέσεων.⁵

[13.3] Στην επόμενη παράγραφο, ο Μαρξ τονίζει πως στο πεδίο με το οποίο θα ασχοληθεί, η «επιστημονική έρευνα», πέρα από τις δυσκολίες που παρουσιάζει γενικά η κατάκτηση γνώσης, έχει να αντιμετωπίσει και τις κατεστημένες αντιλήψεις που εκφράζουν σε πρώτη ανάλυση ταξικά συμφέροντα. Φαίνεται αιτία για αυτό να είναι η «ιδιόμορφη φύση του υλικού». Το επιστημονικό πεδίο είναι ταυτόχρονα και «πεδίο μάχης» όπου ανταγωνίζονται αμοιβαία εχθρικές αντιλήψεις. Ο Μαρξ δεν υιοθετεί ούτε προασπίζεται τη μια ή την άλλη θέση εντός αυτού του επιστημονικού πεδίου (=πολιτική οικονομία). Ξεκινώντας από το εσωτερικό του, σκοπεύει να συγκροτήσει μια κριτική του επιστημονικού πεδίου στο σύνολό του, των αντιλήψεων και μαζί των προϋποθέσεων ύπαρξής τους. Θέτει ερωτήματα του τύπου: τι λογής πράγμα πρέπει να είναι η οικονομία (Wirtschaft) ή η αστική κοινωνία γενικά, ώστε στα υποκείμενα που εγγράφονται εντός της να παράγονται συστήματα ιδεολογίας/απολογητικής όπως η πολιτική οικονομία;⁶

⁵ Αυτό σε συνάφεια με τη θέση για παράδειγμα που διατυπώνει ο Μαρξ στα Grundrisse: «η κοινωνία δεν αποτελείται από άτομα, παρά εκφράζει το σύνολο των συσχετισμών, των σχέσεων αυτών των ατόμων μεταξύ τους.» (Β', 194). Αυτοί οι «συσχετισμοί», οι σχέσεις, είναι πρότερον σε σχέση με τα άτομα, τις επιλογές, τις πράξεις τους και ό,τι αντίληψη μπορεί έχουν στο κεφάλι τους για τις σχέσεις και τους συσχετισμούς στους οποίους θέλοντας και μη εγγράφονται. Αυτό το σχεσιακό πλαίσιο είναι κατά κάποιον τρόπο, εν πρώτοις, απριόρι δομή ως προς τα μεμονωμένα άτομα. Όχι όμως κατ' ανάγκη για μια τάξη που επαναστατικοποιείται και ανασυγκροτείται άρα σαν ένα όλο που δεν ανάγεται σε άθροισμα ατόμων.

⁶ Ένα παράδειγμα από τον Γ' Τόμο: «Η αγοραία πολιτική οικονομία δεν κάνει στην πραγματικότητα τίποτα άλλο από το να διερμηνεύει δογματικά, να συστηματοποιεί τις αντιλήψεις των ανθρώπων αυτής της παραγωγής, που είναι αιχμάλωτοι των αστικών σχέσεων παραγωγής και να υπερασπίζεται τις αντιλήψεις αυτές. Δεν επιτρέπεται λοιπόν να παραξενευόμαστε από το γεγονός ότι στην αποξενωμένη μορφή εμφάνισης των οικονομικών σχέσεων, στην οποία οι σχέσεις αυτές είναι ολοφάνερα ανούσιες και γεμάτες αντιφάσεις—και κάθε επιστήμη θα ήταν περιττή αν η μορφή εμφάνισης και η ουσία των πραγμάτων συμπίπτανε άμεσα—, από το γεγονός ότι η αγοραία πολιτική οικονομία αισθάνεται στο στοιχείο της πέρα ως πέρα, και από το γεγονός ότι οι σχέσεις αυτές της φαίνονται τόσο πιο αυτονόητες όσο περισσότερο συγκαλύπτεται μέσα τους η εσωτερική τους συνάρτηση, που όμως είναι οικείες στην κοινή αντίληψη.» (σ. 1004, Γ' Τόμος, *Το Κεφάλαιο*). Έμφαση δική μου.

Από τον Επίλογο στη δεύτερη έκδοση ενδιαφέρον έχει ο σχολιασμός που κάνει ο Μαρξ σε μια βιβλιοκριτική που του έγινε (σελ. 733-734).

Αναφέρει ότι ο *τρόπος έρευνας*, δηλαδή όλη η δουλειά που έκανε τα προηγούμενα χρόνια κατ' ιδίαν, διαφέρει από τον *τρόπο παρουσίασης* του υλικού, αυτό δηλαδή που διαβάζουμε εν πολλοίς στο *Κεφάλαιο*. Ο δεύτερος ενδεχομένως μάλιστα να δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για μια απριωρική κατασκευή.⁷

Στη συνέχεια ο Μαρξ δηλώνει ευθαρσώς ότι συντάσσεται με τον Χέγκελ ενάντια στους «επιγόνους του» οι οποίοι πια, στα 1867, τον έχουν πετάξει στα σκουπίδια μαζί με τη «διαλεκτική» του. Εδώ βρίσκουμε ένα σπάνιο χωρίο όπου ο Μαρξ σχολιάζει ζητήματα μεθόδου. Στον Χέγκελ, λέει, η διαλεκτική δρα ως μυστικοποίηση: καταλήγει εξυμνεί το υπάρχον. Καταλήγει να λειτουργεί δηλαδή ως δικαιολόγηση, ως υψηλού επιπέδου απολογία της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων. Προκύπτει ήδη σε αυτό το πολύ πρώτο επίπεδο μια ομολογία ανάμεσα στη μυστικοποιημένη μορφή της διαλεκτικής (Χέγκελ) με την πολιτική οικονομία!

Απεναντίας, η διαλεκτική

«στην έλλογη μορφή της αποτελεί αιτία φρίκης και οργής για την αστική τάξη και τους δογματικούς εκπροσώπους της, διότι στη θετική κατανόηση του υπάρχοντος περιλαμβάνει ταυτόχρονα την κατανόηση της άρνησής του, του αναγκαίου αφανισμού του [...], διότι είναι, σύμφωνα με την ουσία της, κριτική και επαναστατική».

Μπαίνει λοιπόν εδώ το ζήτημα της *Κριτικής*, στην αντιπαράθεσή του με τον καθαγιασμό της κοινωνικής-ιστορικής πραγματικότητας. Μπορούμε να το συζητήσουμε μετά την παρουσίαση.⁸

Αυτά είναι τα σημεία που θα ήθελα να τονίσω από τους προλόγους.

Συνοψίζω τα ως τώρα: Το *Κεφάλαιο* είναι έργο ζωής για τον Μαρξ. Θέλει να έχει στάτους *Επιστήμης*. Πρότεινα ως προς αυτό μια μεταγραφή σε λιγότερο ξένη ορολογία: *καλά συγκροτημένη θεωρία που στην ανάπτυξή της θεμελιώνει τον εαυτό της*.

--Σκοπός του έργου είναι να φέρει στο φως το νόμο της οικονομικής κίνησης της σύγχρονης κοινωνίας. Μια δομή που κινείται σε μια τροχιά.

--χρησιμοποιεί σαν στρατηγική ανάπτυξης του επιχειρήματος εν πολλοίς τη «διαλεκτική μέθοδο».

-- θέλει να κατανοήσει όχι μόνο την ύπαρξη και τα χαρακτηριστικά του υπό έρευνα αντικειμένου, αλλά και τη δυναμική που απολήγει στον «αναγκαίο αφανισμό του». Συγκροτείται ως *Κριτική*.

* * *

⁷ Είναι αυτή η διάκριση ανάμεσα στον τρόπο έρευνας και τον τρόπο παρουσίασης νόμιμη;

⁸ Δεν μπαίνω σε μια συζήτηση του τι θα πει κριτική στον ύστερο Μαρξ γιατί το θέμα μου φαίνεται τεράστιο. Για αρχή μας αρκούν όσα γράφουν οι Elbe και Reuten.

1. Οι δυο παράγοντες του εμπορεύματος: χρηστική αξία και αξία (αξιακή υπόσταση, αξιακό μέγεθος)

[19.1] Ορίζεται με το καλημέρα η υπό έρευνα κοινωνία: είναι οι κοινωνίες που κυριαρχούνται από τον ΚτΠ. Σε αυτές, ο πλούτος εμφανίζεται σαν «τεράστιος σωρός⁹ από εμπορεύματα». ¹⁰ Η λειτουργική μονάδα, το «κύτταρο» είναι το μεμονωμένο εμπόρευμα. «ΑΡΑ» πρέπει να ξεκινήσουμε αναλύοντας αυτή τη στοιχειώδη μορφή. ¹¹

Στη ζωή μας το εμπόρευμα αποτελεί κάτι που μοιάζει και είναι πανταχού παρόν. Υπ' αυτή την έννοια, το εμπόρευμα-ως-αφετηρία χαρακτηρίζεται από αμεσότητα. Και από μια άλλη: η ικανοποίηση των βασικών αναγκών περνάει νομοτελειακά—οι όποιες εξαιρέσεις είναι κοινωνικά αμελητέες—από την εμπορευματική μορφή. Ξεκινά λοιπόν το επιχείρημα από κάτι «συγκεκριμένο», προσιτό στην εμπειρία και χειροπιαστό, ένα σύνθετο κατιτί που μπορεί να αναλυθεί στις διαστάσεις που το συγκροτούν. ¹²

Από την άλλη, από την αναφορά που έκανα στην προβληματική εντός του Γερμανικού Ιδεαλισμού, η αφετηρία-αρχή πρέπει να προκύπτει ως αποτέλεσμα μέσα από το ξεδίπλωμα των κατηγοριών. Να είναι δηλαδή «προϊόν». Ο Μαρξ διαλέγει για αφετηρία πράγματι ένα ...«προϊόν» (duh!), το οποίο είναι ακριβώς και αυτό που παράγει ακατάπαυστα σε απίστευτες ποσότητες και χωρίς σταματημό ο ΚτΠ. Άρα, εκπληρώνει αυτοδικαίως και τη διάσταση της *διαμεσολάβησης* (η παραγωγή του διαμεσολαβείται από την καπιταλιστική ολότητα).

«Ο πλούτος...εμφανίζεται σαν...» ήδη από εδώ συνάγουμε ότι η θεώρηση που θα αναπτύξει ο Μαρξ χρησιμοποιεί το φαίνεσθαι/είναι σαν δίπολο. Το ότι ένα χ «εμφανίζεται...σαν» κάτι ψ αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο ο πλούτος να «είναι» κατ' ουσίαν κάτι άλλο. Το φαίνεσθαι/είναι επενεργεί ξανά και ξανά στη θεωρητικοποίηση.

Ο Μαρξ στην πρώτη-πρώτη πρόταση ξεκινά παραθέτοντας τον εαυτό του. Φλεξάρει; («τα 'χω πει και παλιά»;) Ίσως αυτό αποτελεί ίχνος του τρόπου έρευνας πάνω στον τρόπο παρουσίασης. Βάζω το αντίστοιχο απόσπασμα από την αρχική παράγραφο του *Για την Κριτική της πολιτικής οικονομίας* του 1859 (σελ. 29)

«ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΓΕΝΙΚΑ

Πρώτο Κεφάλαιο

⁹ [Σωρός: σύνολο από πολλά αντικείμενα, ομοειδή ή όχι, που είναι τοποθετημένα ή συνήθως ριγμένα άτακτα, το ένα επάνω στο άλλο, χυμαδιό. Αδιαμόρφωτο σόλο, μεγάλη ποσότητα χωρίς εσωτερική συνοχή. Ένα (όχι το μόνο) καθήκον της κριτικής είναι να ανασυγκροτήσει αυτό το σωρό σε διαρθρωμένο όλον.

¹⁰ Ερώτημα: ποιος θα απαντούσε ότι ο πλούτος στην κοινωνία που ζούμε «είναι» ένας σωρός από εμπορεύματα; Τα περισσότερα άτομα θα λέγαν ότι πλούτος=πολύ, πάρα πολύ διαθέσιμο χρήμα, ιδιοκτησία επιχειρήσεων και ακινήτων, κτλ.

¹¹ Αλλιώς, το εμπόρευμα ως εμπειρικά υπαρκτή οντότητα στον υπό έρευνα τύπο κοινωνίας αποτελεί *αναλυτική* αρχή της θεωρίας.

¹² Βλέπε και τις σημειώσεις του Μαρξ για μια βιβλιοκριτική ενός Wagner: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1881/01/wagner.htm>

ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ

Με την πρώτη ματιά ο αστικός πλούτος εμφανίζεται σαν ένας τεράστιος σωρός εμπορευμάτων και κάθε ξεχωριστό εμπόρευμα σαν η στοιχειώδης οντότητά [elementarisches Dasein] του. Κάθε εμπόρευμα, όμως, παρουσιάζεται με τη διπλή σκοπιά της *αξίας χρήσης* και της *ανταλλακτικής αξίας*.»

Τώρα, η αφετηρία—το εμπόρευμα ως κατηγορία του ΚτΠ—διαμεσολαβείται και με έναν διαφορετικό τρόπο. Προέκυψε στη θεωρία σαν αφετηρία μόνο μέσα από τριβή με το αντικείμενο. Ξέρουμε ακριβώς πού και πότε ο Μαρξ συλλαμβάνει την ιδέα ότι πρέπει να αρχίσει με το εμπόρευμα, και όχι για παράδειγμα με το χρήμα, τις «τάξεις» ή τον «κοινωνικό ανταγωνισμό», τα άτομα, το κεφάλαιο.

Grundrisse, Β' Τόμος, σελ. 681 (517 στο pdf),

«Η πρώτη κατηγορία όπου παρουσιάζεται ο αστικός πλούτος είναι η κατηγορία του εμπορεύματος. Το ίδιο το εμπόρευμα εμφανίζεται σαν ενότητα δυο προσδιορισμών.»

Το απόσπασμα από τα Grundrisse είναι μια πρωτόλεια βερσιόν της αρχής του *Κεφαλαίου*. Ο Μαρξ σημειώνει, εκ των υστέρων, πάνω-πάνω στο χειρόγραφο: «αυτό το απόσπασμα να μπει μπροστά/στην αρχή». Βλέπουμε ήδη μια διαφορά ανάμεσα στον «τρόπο παρουσίασης» και στον «τρόπο έρευνας». Στον τρόπο έρευνας, η *αφετηρία πρέπει να παραχθεί θεωρητικά*, και προκύπτει μετά από 600 σελίδες τυπωμένου κειμένου και δε ξέρω πόσες χειρόγραφες. Στον τρόπο παρουσίασης, η αφετηρία μπαίνει στην αρχή και από εκεί ξεκινά η θεωρητικοποίηση, με αποτέλεσμα ώρες-ώρες να μοιάζει σαν ένα προκάτ κατασκευάσμα, μια a priori κατασκευή.

[19.2 – 20.1] Στις επόμενες τρεις παραγράφους ο Μαρξ ξεκινά την *ανάλυση* του εμπορεύματος, με τη διάσταση του εμπορεύματος που έχει να κάνει με τη «χρησιμότητα».

--είναι, *εν πρώτοις*, εξωτερικό αντικείμενο (είναι κάθε εμπόρευμα εξωτερικό αντικείμενο; Εξωτερικό ως προς τι;) που καλύπτει κάποια ανάγκη,

--οποιοδήποτε τύπου

--είτε άμεσα είτε έμμεσα ως μέσο παραγωγής

--ως χρήσιμο πράγμα μπορεί να έχει πολλές και ποικίλες πλευρές. Η ιστορική πράξη τις ανακαλύπτει. (πχ γυάλινο μπουκάλι→μολότοφ, πικάπ→σκράτσινγκ/χιπ χοπ)

--ως χρήσιμο πράγμα μπορεί να ιδωθεί διττά, ως *ποιότητα* και ως *ποσότητα*. Για την ποσότητα (στη διάσταση της χρησιμότητας πάντα) χρησιμοποιούμε διάφορα μέτρα και σταθμά (μέτρο, μίλι, οκά, κιλό, αμπέρ, Mbits, ISO στανταρ), αφενός μέσω της κοινωνικής σύμβασης αφετέρου σε συνάφεια με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκάστοτε αντικειμένου.. Κανείς δεν μπορεί μετρήσει για παράδειγμα τις ντομάτες που παίρνει από τον μανάβη σε volt. Αυτή η ποσοτική εκτίμηση λαμβάνει χώρα είτε άμεσα με τις αισθήσεις είτε

με τη βοήθεια της κατάλληλης τεχνικοϋλικής διάταξης (πχ πολόμετρο για τα βολτ, ζυγαριά για το βάρος). Τα ιδιαίτερα μέτρα και σταθμά με τα οποία προσδιορίζουμε ποσοτικά τις διάφορες αξίες χρήσης είναι *ασύμμετρα* μεταξύ τους.

[20.1] η χρησιμότητα καθιστά το εμπόρευμα, στην εννοιολόγηση του Μαρξ, χρηστική αξία. Η οποία

--καθορίζεται καταρχήν από τις ιδιότητες του σώματος του εμπορεύματος.

--δεν εξαρτάται από το αν ξοδεύτηκε πολλή, λίγη (ή καθόλου) εργασία

--προσδιορίζεται ποσοτικά

--«πραγματοποιείται» στην κατανάλωση ή τη χρήση

-- οι χρηστικές αξίες συγκροτούν «το υλικό περιεχόμενο του πλούτου», καταρχήν ανεξαρτήτως κοινωνικής μορφής.

--για εμάς που εξετάζουμε μια ιδιαίτερη κοινωνική μορφή, οι χρηστικές αξίες αποτελούν «τους υλικούς φορείς της ανταλλακτικής αξίας». Αυτή η ιδιότητα ισχύει μόνο εκεί που η «κοινωνική μορφή του πλούτου» έχει να κάνει με την ανταλλαγή/την ανταλλακτική αξία. *Αρα*, σε μια άλλη κοινωνική μορφή, η χρηστική αξία ενδεχομένως να μην λειτουργεί ως φορέας της ανταλλακτικής αξίας.

Αποτέλεσμα της ως τώρα ανάλυσης είναι και ο περαιτέρω προσδιορισμός του «πλούτου», του όρου δηλαδή από τον οποίον ξεκινήσαμε: έχει υλικό περιεχόμενο (δυστορικό;) και κοινωνική μορφή (ιστορικά προσδιορισμένη).¹³

Μετά από αυτή την πρώτη ανάλυση του εμπορεύματος ως προς τη διάσταση της χρησιμότητά του, ο Μαρξ περνά στην άλλη του διάσταση, της ανταλλακτικής αξίας.

[Σημείωση: ο Μαρξ *δεν* χωρίζει την «αξία» σε χρηστική και ανταλλακτική. Η Αξία *δεν* έχει σχέση γένους ως προς τις άλλες δυο κατηγορίες. Οι δυο διαστάσεις του εμπορεύματος είναι καταρχήν ανεξάρτητες αναμεταξύ τους, με διαφορετικούς προσδιορισμούς και χαρακτηριστικά, και *δεν* ανάγονται σε μια κοινή αρχή, πλην του εμπορεύματος. Ανήκουν σε διαφορετικούς κόσμους. Στην κοινωνική μορφή που εξετάζουμε, όπως έδειξε η επεξεργασία μέχρι τώρα, τα στοιχεία του κόσμου των χρήσιμων πραγμάτων αποτελούν του υλικούς φορείς του άλλου κόσμου. Όμως, ο κόσμος της χρηστικής αξίας φαίνεται στην παρούσα επιχειρηματολογία να παρουσιάζει μια αυτοτέλεια ως προς τη σχέση του με τον κόσμο της ανταλλακτικής αξίας. Έτσι, σε πρώτη ματιά, έχουμε μια σχέση περιεχομένου-μορφής, όπου οι μεν διάφορες μορφές περνάν ιστορικά, το δε υλικό περιεχόμενο παραμένει στο επίπεδο των κατηγοριών *απαράλλαχτο*.]

¹³ Άλλες μορφές πλούτου; Έχει και η ένδεια κοινωνική μορφή και περιεχόμενο; Τι μορφή παίρνει στον καπιταλισμό; Τι μορφή παίρνει στην άρνησή του; Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844, Grundrisse, Πλούτος και Ένδεια, αισθήσεις και αναγωγή τους στην απόλυτη φτώχεια του έχουν, απελευθέρωσή τους, άλλοι άνθρωποι ως η θεμελιώδης ανθρώπινη ανάγκη.

[20.2] Ανταλλακτική αξία

[Σημείωση: Στα παρακάτω, ο Μαρξ βάζει το χρήμα, την ανταλλαγή έναντι χρήματος, σε παρένθεση. Μελετά την ανταλλαγή σε αφαίρεση του χρήματος. Ξέρουμε από τη ζωή μας ότι τα εμπορεύματα δεν ανταλλάσσονται μεταξύ τους άμεσα. Το χρήμα ως κατηγορία πρέπει να παραχθεί από το λογικό ξετύλιγμα των κατηγοριών.]

Ανταλλακτική αξία = η ποσοτική σχέση στην οποία ανταλλάσσονται τα εμπορεύματα

--μοιάζει τυχαία και σχετική

--αλλάζει με τον τόπο και τον χρόνο

[20.3] κάθε εμπόρευμα δύναται να ανταλλαχθεί με άλλα εμπορεύματα σε μυριάδες ποσοτικές αναλογίες. Μοιάζει λοιπόν κάθε εμπόρευμα να έχει άπειρες ανταλλακτικές αξίες, όχι μια.

Συνεπάγεται ότι:

1) οι ανταλλακτικές αξίες πρέπει να εκφράζουν κάτι όμοιο

2) Η ανταλλακτική αξία δεν μπορεί παρά να αποτελεί «μορφή εμφάνισης» κάτι άλλου.

Παρέκβαση: Ρικάρντο. Σε τι διαφέρει η πολιτική οικονομία από την κριτική της;

[21.1-21.2] Όμως, παρόλη την ασυμμετρία τους ως προς τη διάσταση της χρηστικής αξίας, τα εμπορεύματα *πράγματι* ανταλλάσσονται.

Η ανταλλαξιμότητα σημαίνει ότι πρέπει «να διαθέτουν» ένα κοινό στοιχείο στη βάση του οποίου γίνεται η αναγωγή, *η μετατροπή τους σε συμμετρά αντικείμενα*.

[21.3-21.5] Τι μπορεί να είναι αυτό το κοινό στοιχείο; Προφανώς δεν μπορεί να είναι τίποτα από τον κόσμο της χρηστικής αξίας, με τις πολλές και διάφορες ποιότητες, ιδιότητες και χρήσεις, και τα πολλά και ασύμμετρα αναμεταξύ τους μέτρα και σταθμά. Δεν γίνεται στον κόσμο της χρηστικής αξίας να πούμε χ κιλά βαμβάκι = ψ Gbyte αποθηκευτικός χώρος στο cloud, ούτε να συγκρίνουμε μήκος και βαθμούς κελσίου. Η ανταλλακτική τους σχέση συνεπάγεται ακριβώς την αφαίρεση από ό,τι έχει να κάνει με τη χρηστική αξία.

[21.6] Τι μένει; Μόνο μια ιδιότητα λέει το επιχείρημα: είναι εργασιακά προϊόντα.

Αφαιρώντας ό,τι έχει να κάνει με τη χρηστική αξία, αφαιρείται μαζί και κάθε εφικτός προσδιορισμός από την αντίστοιχη παραγωγική εργασία. Η ανταλλαξιμότητα συνεπάγεται επομένως ότι λαμβάνει χώρα μια αναγωγή [Reduktion] των εργασιών μέσω των οποίων παρήχθησαν τα εμπορεύματα σε αφηρημένη ανθρώπινη εργασία. Γιατί προκύπτει αυτό σαν συμπέρασμα;

Διότι αν μείνει οποιοσδήποτε προσδιορισμός της εργασίας, τότε τα προϊόντα παύουν να είναι συμμετρά.

[22.1] Τι μένει μετά από αυτή την αναγωγή;

Ένα «κατάλοιπο», αυτό που ονομάζει ο Μαρξ εδώ «φαντασματώδη αντικειμενικότητα» και πηγή αδιαφοροποίησης εργασίας. Τα εργασιακά προϊόντα, στη βάση αυτής της αφαίρεσης-αναγωγής, αποτελούν «κρυστάλλους» της ίδιας κοινής κοινωνικής υπόστασης – είναι αξίες.

[22.2] Οπότε, ο Μαρξ εδώ έχει παράξει την έννοια της αξίας, και έχει αναδείξει τον πρώτο προσδιορισμό της: *Η υπόσταση της αξίας είναι η αφηρημένη εργασία*, η εργασία από την οποία έχει αφαιρεθεί κάθε χαρακτηριστικό και κάθε προσδιορισμός. Το κοινό στοιχείο που «παρασταίνεται» στην ανταλλακτική σχέση είναι ακριβώς η αξία.

Παρατηρήσεις:

1) Ο Μαρξ μιλά για «πήγμα αδιαφοροποίησης εργασίας». Πήγμα, Gallerte, σημαίνει και κάτι πολύ καθημερινό και συγκεκριμένο: η ζελατίνη. Η ζελατίνη ως πρώτη ύλη της ζαχαροπλαστικής και της μαγειρικής προέρχεται από ζωικά κατάλοιπα (τομάρια, πέλματα, οπλές, χόνδρους κτλ). Η ζελατίνη είναι ημιδιαφανές, άχρωμο, χωρίς γεύση συστατικό τροφίμων, που προέρχεται από ζωικό κολλαγόνο, μέσω υδρόλυσης των πρώτων υλών. Παράγεται με κατάλληλη κατεργασία (βρασμός σε ειδικές συνθήκες σε κλίβανο υψηλής θερμοκρασίας) από κατάλοιπα ζώων, αλλά τίποτα δεν μας απαγορεύει να χρησιμοποιήσουμε ιστούς ανθρώπων (νύχια, τρίχες, χόνδρο, οστά, δέρμα), να βάλουμε αυτές τις ανθρώπινες πρώτες ύλες σε ένα κατάλληλο κλίβανο, και με κατάλληλη επεξεργασία να προκύψει ζελατίνη, η οποία θα είναι χωρίς περαιτέρω προσδιορισμούς, δεν θα μαρτυρά την ανθρώπινη προέλευσή της. Ο Μαρξ, με αυτή την κάπως υπόγεια εικόνα, θέλει ενδεχομένως να προκαλέσει συνειρμικά αηδία και αποστροφή στους αναγνώστες. Η καπιταλιστική παραγωγή σαν ένα απίστευτο melting-pot.

2) στον πρόλογο, ο Μαρξ μας είχε πει ότι πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τη «δύναμη της αφαίρεσης» για να προσεγγίσουμε την εννοιολόγηση που κάνει. Όμως ήδη εδώ η αφαίρεση έχει αλλάξει μεριά. Δεν πρόκειται για μια νοητική λειτουργία, αλλά λειτουργεί στο επιχείρημα ως μια διεργασία που συμβαίνει «εν τοις πράγμασιν». Όπως γράφει, αναπτύσσοντας την ίδια επιχειρηματολογία στο *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (1859):

«Η αναγωγή αυτή εμφανίζεται ως αφαίρεση, αλλά πρόκειται για μια αφαίρεση η οποία συντελείται καθημερινά στην κοινωνική διαδικασία της παραγωγής. Η δυνατότητα αναγωγής όλων των εμπορευμάτων σε χρόνο εργασίας δεν αποτελεί μεγαλύτερη αφαίρεση, ούτε λιγότερο πραγματική, από τη δυνατότητα εξάχνωσης όλων των οργανικών σωμάτων σε αέρα.» (σελ.35, 1859)

[Αν ζούσε στον 20^ο αιώνα, ίσως μας έδινε σαν μεταφορά την συνάρτηση $E=mc^2$]

Έχουμε να κάνουμε με μια αφαίρεση που δεν συμβαίνει στα κεφάλια των ανθρώπων, ή καλύτερα, δεν έχει την προέλευσή της στη νοητική

επεξεργασία ενός αντικειμένου, αλλά, καταρχήν, υπάρχει εν δράσει στην ίδια την κοινωνική πρακτική. Είναι, όπως έχει καθιερωθεί να λέγεται, *πραγματική αφαίρεση*. Ο Μαρξ θέτει εδώ τις βάσεις για να προσεγγίσει μια κοινωνική μορφή στην οποία «τα άτομα κυριαρχούνται από *αφαιρέσεις*»¹⁴ και όχι, για παράδειγμα, από την άμεση κυριαρχία μιας μειοψηφίας που έχει υπεροπλία ή ασκεί την εξουσία της με δόλο ή σπέρνοντας φόβο. Παρέκβαση: η λογική της πραγματικής αφαίρεσης διαπερνά όλο το κύκλωμα του κεφαλαίου και έχει προεκτάσεις που αφορούν την υποκειμενικότητα, κτλ. Για να μην πάω πολύ μακριά: στον Β' Τόμο του *Κεφαλαίου* ο Μαρξ θα γράψει: «Όσοι εξετάζουν την αυτονόμηση της αξίας σαν σκέτη αφαίρεση, ξεχνούν ότι η κίνηση του βιομηχανικού κεφαλαίου είναι η αφαίρεση *in actu* [εν δράσει]», σελ. 103.

3) Από τον παρδαλό και πολύπλευρο κόσμο των εμπορευμάτων, τον «απίστευτο σωρό» που ανήκει στον τρόπο-φαίνεσθαι του πλούτου υπό τον ΚτΠ, το επιχείρημα κάνει μια βουτιά και καλά «στην ουσία των πραγμάτων», με θεωρητικές χειρονομίες που μοιάζουν με μεταφυσικά επιχειρήματα. Η καθαρά κοινωνική υπόσταση, που αναδείχθηκε σαν προϋπόθεση για να είναι συμμετρά αναμεταξύ τους τα εμπορεύματα, δεν ανήκει στον φυσικό ή αισθητό κόσμο (προκύπτει μέσω αφαίρεσης από ό,τι σχετίζεται με τον κόσμο της χρηστικής αξίας), δεν μπορεί να ανακαλυφθεί με καμία πειραματική μέθοδο ή τεχνολογική διάταξη, δεν έχει καμία ποιότητα ή προσδιορισμό πέραν της αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας.

Στις διάφορες βερσιόν της μεταφυσικής, η «υπόσταση» ως κατηγορία υποτίθεται ότι είναι

--ο φορέας που πάνω του ερείδονται οι εκάστοτε ιδιότητες, τα κατηγορήματα των πραγμάτων,

--αφορά το «αληθές» ή, αλλιώς,

--έχει ένα οντολογικό στάτους ανώτερης τάξης σε σχέση με τα αισθητά πράγματα.

Απεναντίας, εδώ ο Μαρξ μιλά για «φαντασματώδη αντικειμενικότητα». *Gespenst*, το σκιάχτρο, το αερικό, το φάντασμα, κατά κάποιον τρόπο παρωδεί το εγγελιανό *Geist*, Πνεύμα, ή, αλλιώς, λειτουργεί σαν κακός σωσίας του. Σε κάθε περίπτωση ο Μαρξ μοιάζει να κάνει μια πλάγια αναφορά και στην πνευματιστική παράδοση της εποχής και τις ιστορίες φαντασμάτων που είχαν αρχίσει να γίνονται της μόδας, φέρνοντας σε επαφή το «Υψηλό» και το «χυδαίο», τις μεταφυσικές ανησυχίες των φιλοσόφων και τις προκαταλήψεις των ανθρώπων της πιάτσας και των καταφρονεμένων, την μεταφυσική Υπόσταση και το στοιχειωμένο αντικείμενο, το άρρητο πίσω από τα φαινόμενα και το κατεilhμμένο από δαιμόνιες δυνάμεις πράγμα. Τέτοιες αναφορές, άλλοτε ρητές, άλλοτε πλάγιες, θα εμφανίζονται ξανά και ξανά στο *Κεφάλαιο*. Θεωρώ πως δεν αποτελούν ρητορικά στολίδια, στυλιστικές επιλογές ή βοηθητικές μεταφορές, αλλά μέσω αυτών

¹⁴ Grundrisse, Α' Τόμος, σελ. 115.

προσεγγίζεται κάτι καίριο που αφορά τον χαρακτήρα της τρέχουσας κοινωνικής μορφής.

4) εμφανίζεται στα κλεφτά και χωρίς να οριστεί για πρώτη φορά ο όρος «εργασιακή δύναμη» [22.1]

Στη συνέχεια ο Μαρξ περνά στον δεύτερο προσδιορισμό της αξίας, που είναι:

[22.3] Το μέγεθος της αξίας

[22.3] Πώς να μετρηθεί;-→μέσω του ποσού της «αξιογενετικής υπόστασης», της *αφηρημένης* εργασίας που περιέχεται σε αυτό,→*χρονική* διάρκεια της εργασίας. Εμφανίζεται ο *χρόνος* στους προσδιορισμούς της τρέχουσας κοινωνικής μορφής του πλούτου.

[22.4] Παράδοξο: άρα, θα έλεγε ένας πονηρός, με όσο βραδύτερο ρυθμό παράγεται κάτι, τόσο πιο πολύ αξία έχει; Είναι η τεμπελιά προτέρημα;

Όχι. Η εργασία για την οποία μιλά ο Μαρξ αφορά την «Κοινωνική Υπόσταση»: είναι εργασία από την οποία έχει αφαιρεθεί κάθε προσδιορισμός. Άρα, το ποσό εργασίας που παρασταίνεται ως αξία είναι ο κοινωνικά αναγκαίος εργάσιμος χρόνος που χρειάζεται για την παραγωγή του εκάστοτε εμπορεύματος.

Αξιακό μέγεθος⇒Κοινωνικά Αναγκαίος εργάσιμος χρόνος [ΚαεX],

Ο κοινωνικά αναγκαίος εργάσιμος χρόνος εξαρτάται από

--δεδομένους κοινωνικά κανονικούς όρους παραγωγής

--το μέσο κοινωνικό βαθμό δεξιότητας

--τη μέση ένταση εργασίας

Η παραγωγικότητα της εργασίας αποτελεί σημαντικό παράγοντα: ο Μαρξ αναφέρει το παράδειγμα της εισαγωγής του ατμοκίνητου αργαλειού, που μείωσε στο μισό τον απαιτούμενο χρόνο.

[23.1] Το αξιακό μέγεθος καθορίζεται *μόνο* από το ποσό του κοινωνικά αναγκαίου εργάσιμου χρόνου που απαιτείται για την παραγωγή μιας δοσμένης χρηστικής αξίας. Ό,τι παραπανίσιο δεν προσμετράται.

Τι σημαίνει το «μόνο»; Αν σε μια παραγωγική μονάδα χρειάζεται περισσότερος χρόνος για την παραγωγή ενός τύπου χρηστικής αξίας σε σχέση με άλλες παραγωγικές μονάδες, αυτός ο επιπλέον χρόνος δεν μετρά στο αξιακό μέγεθος.

[23.2] Το αξιακό μέγεθος δεν είναι σταθερό ως προς το χρόνο. Ο ΚαεX μεταβάλλεται με κάθε μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας.

Η δε παραγωγικότητα της εργασίας καθορίζεται από πολλούς και διάφορους παράγοντες όπως

--βαθμός δεξιότητας των εργατών

--επίπεδο ανάπτυξης της επιστήμης και της τεχνολογικής εφαρμογής της

--κοινωνικός συνδυασμός παραγωγικής διαδικασίας

-- εύρος και αποτελεσματικότητα των μέσων παραγωγής

--φυσικές περιστάσεις (ευνοϊκές και αντίξοες συνθήκες, λοιμοί, σεισμοί και καταποντισμοί)

Ερώτημα: Μας καλύπτουν οι παράγοντες που αναφέρει εδώ ο συγγραφέας;

Στη συνέχεια, ο Μαρξ κάνει μια παρέκβαση για τα διαμάντια, το χρυσό και γενικά τα σπάνια κοιτάσματα. Η ανεύρεσή τους χρειάζεται πολύ χρόνο, άρα η αξία που παρασταίνεται σε αυτά αντανακλά αυτή τη δυσκολία, τη μεγάλη ποσότητα εργασίας που χρειάζεται για την εξόρυξή τους.

--Ηράκλειτος, «*χρυσὸν γὰρ οἱ διζήμενοι γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι καὶ εὐρίσκουσιν ὀλίγον.*» fragmentum B22

--Θησαυρός της Σιέρα Μάντρε.

Γενίκευση: παραγωγικότητα της εργασίας και αξιακό μέγεθος είναι αντίστροφα ποσά. Η αύξηση του ενός είναι η μείωση του άλλου και αντίστροφα. Στον ΚτΠ, η παραγωγικότητα της εργασίας τείνει να παρουσιάζει άνοδο. Τι συνεπάγεται αυτό για την κοινωνική μορφή του πλούτου;

Στην 1^η έκδοση του *Κεφαλαίου* ο Μαρξ συνεχίζει με την εξής σύντομη παράγραφο:

«Γνωρίζουμε τώρα την *υπόσταση* της αξίας. Είναι η *εργασία*. Γνωρίζουμε το *μέτρο* *μέγεθος* της. Είναι ο *εργάσιμος χρόνος*. Μένει να αναλυθεί η *μορφή* της, η οποία επισφραγίζει ακριβώς την *αξία* ως *ανταλλακτική αξία*. Προηγουμένως όμως θα πρέπει να αναλυθούν διεξοδικότερα οι προσδιορισμοί που έχουν ήδη αναφερθεί.» [799.1]

[24.1] Στην τελευταία παράγραφο της ενότητας, ο Μαρξ κάνει μερικές γενικότερες παρατηρήσεις για τη σχέση χρηστικής αξίας και αξίας.

--Κατιτίς, ένα πράγμα, μπορεί κάλλιστα να είναι χρηστική αξία χωρίς να είναι αξία.

Πχ. όταν η χρησιμότητά του δεν διαμεσολαβείται από εργασία (ποια εργασία;) Παραδείγματα: αέρας, παρθένα εδάφη, κτλ.

Από την άλλη,

--κάτι μπορεί να είναι εργασιακό προϊόν χωρίς να είναι καν εμπόρευμα, χωρίς δηλαδή να είναι φορέας ανταλλακτικής αξίας.

Για να παράγει εμπόρευμα, πρέπει η εργασία να παράγει χρηστική *αξία* για άλλους. Εδώ ο Ένγκελς κάνει μια σωστή προσθήκη προς αποφυγή

παρεξηγήσεων [995]: δεν αρκεί ο προσδιορισμός «για άλλους» γενικά. Πρέπει να αποτελέσει το προϊόν αντικείμενο ανταλλαγής, να παραχθεί εντός μιας συγκεκριμένης κοινωνικής μορφής.

Αυτό φωτίζεται και από το παρακάτω απόσπασμα από την ΚτπΟ (1859):

«Οι συνθήκες της εργασίας που θέτει ανταλλακτική αξία είναι, όπως απορρέει από την ανάλυση της ανταλλακτικής αξίας, *κοινωνικοί προσδιορισμοί* της εργασίας ή, με άλλα λόγια, συνθήκες *κοινωνικής εργασίας*, όχι όμως γενικά κοινωνικής εργασίας, αλλά κοινωνικής με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Έχουμε να κάνουμε με έναν *ιδιαίτερο τρόπο κοινωνικότητας*.» [σελ. 37, το ξαναμετάφρασα, δικά μου πλάγια στο τέλος]

Συνεπώς, μπορεί φυσικά κανείς να παράγει χρήσιμα αντικείμενα για άλλους, όντως όμως εγγεγραμμένος, αυτός και οι άλλοι, σε έναν άλλο τρόπο κοινωνικότητας, σε έναν τρόπο κοινωνικότητας που δεν διαμεσολαβείται από την ανταλλακτική σχέση. Τι τέτοιους τρόπους κοινωνικότητας μπορούμε να φανταστούμε ή και αναφέρουμε από το παρελθόν; Τι άλλες διαμεσολαβήσεις έχουν υπάρξει, υπάρχουν ή μπορούν να υπάρξουν;

Τρίτο,

--τίποτα δεν μπορεί να είναι φορέας αξίας χωρίς να είναι χρήσιμο αντικείμενο, με τον τρόπο που όρισε ο Μαρξ τη χρησιμότητα, χωρίς προϋποθέσεις και κριτήρια: μπορεί απλά να ικανοποιεί κάτι που αφορά το φαντασιακό [19.2]. Ο Μαρξ δεν διακρίνει ανάμεσα σε «πραγματικές» και «πλασματικές» ανάγκες.

* * *

Παρατηρήσεις, ερωτήματα, προτεινόμενα θέματα για συζήτηση

Διπλή αρχή αναλυτική (εμπόρευμα, αναλύεται στις συνιστώσες του) – συνθετική (αξία, αφετηρία για συγκρότηση περαιτέρω καθορισμών)

Σε τι διαφέρει η κριτική της πολιτικής οικονομίας από την πολιτική οικονομία; Αντιπαραβολή με Ρικάρντο.

Πλούτος. Άλλες μορφές πλούτου; Άλλα περιεχόμενα; Αν ο πλούτος εμφανίζεται έτσι, πώς εμφανίζεται η ένδεια στις κοινωνίες που κυριαρχούνται από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής; Πως είναι στ' αλήθεια; Έχει και η ένδεια κοινωνική μορφή και περιεχόμενο; Τι μορφή παίρνει στον καπιταλισμό; Τι μορφή παίρνει στην άρνησή του; Θα υπάρξει ένδεια (ή χρεία, ή έλλειψη) στον κομμουνισμό; Τι μορφής; Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844, Grundrisse, Πλούτος και Ένδεια, οι αιχμάλωτες αισθήσεις και αναγωγή τους στην απόλυτη ένδεια του έχουν, η απελευθέρωσή τους, οι άλλοι άνθρωποι ως η θεμελιώδης ανθρώπινη ανάγκη. Πόρος και πενία, Έρως (Συμπόσιο). Ο πλούτος ως επιστήμη; Ο πλούτος ως διαθέσιμος χρόνος για την πολύπλευρη ανάπτυξη των ατόμων. Ο πλούτος σαν δυνατότητα για απρόσκοπτο παιχνίδι με τον μέσα και τον έξω κόσμο. Ο πλούτος ως δυνατότητα σύναψης ανεπανάληπτων σχέσεων, ο πλούτος ως αποσύνδεση της κάλυψης των αναγκών από την εργασία.

Τι μας λέει η δανεισμένη από τη μεταφυσική και την παραδοσιακή οντολογία ορολογία που χρησιμοποιεί ο Μαρξ; Πώς λειτουργεί στην κριτική του;

[23.2] Μας καλύπτουν οι παράγοντες που αναφέρει εδώ ο συγγραφέας αναφορικά με την παραγωγικότητα της εργασίας;

Σε τι αποσκοπεί ο Μαρξ με την αναφορά σε μια «φαντασματώδη αντικειμενικότητα»; Τι λογής θεωρητικές χειρονομίες κάνει;

«Το εμπόρευμα, *εν πρώτοις*, εξωτερικό αντικείμενο». Είναι κάθε εμπόρευμα εξωτερικό αντικείμενο; Εξωτερικό ως προς τι; Από ποια θέση μιλάει αυτός που εκφέρει τέτοια θέση;

Κριτική; Επιστήμη; Διαλεκτική;